

A Biblia fordításai

A Biblia szövege eredetileg óhéber, arámi és az ógörög *koiné* változatán íródtak. Ezeknek a ma már nem beszélt nyelvek megismerése a mai zsidók, görögök és más nemzetiségűek számára egyaránt komoly kihívást jelent, évek kemény munkáját követeli. A Biblia fordítható volta és az egyre több és jobb bibliafordítás révén azonban erre az erőfeszítésre és tudásra az átlagos hívőnek nincs is szüksége. Ugyanakkor éppen a fordítások növekvő száma és nyilvánvaló eltéréseik miatt érdemes tudni, hogy miért és milyen szempontból térnek el egymástól az egyes fordítások és fordítástípusok, illetve hogy melyik mire használható.

1. A Biblia fordítható

Ez a tény magától értetődőnek tűnik, de jobban értékeljük, ha tudjuk, hogy más vallások kinyilatkoztatásnak tartott szövegeit sokáig nem volt szabad lefordítani (pl. a mennyben állítólag arabul már megírt Korán magyarázható, de lefordítani nem lehet), vagy nem érdemes lefordítani (a szanszkrit nyelvű hindu szövegek más nyelven kiejtve elvesztik spirituális hatásukat). A Biblia szövege tehát a megértés érdekében bármely más nyelvre, illetve bármely más kultúrára lefordítható, átültethető. Például egyes amazonas-menti törzsek számára az ismeretlen "kenyér" helyett Jézus lehet "az élet banánja", és bár nincs olyan elvont fogalmuk, mint a Jézusba vetett "hit", pontosan értik, mit jelent "Jézusra akasztani a függőágyat".

2. A fordítás célja

Egy fordítás akkor jó, ha az olvasó vagy hallgató fejében ugyanaz a gondolat(sor) jelenik meg, mint az író vagy beszélő fejében. Ezt a feladatot azonban a fordítók eltérő megközelítéssel próbálják elérni.

3. A fordítások típusai

A bibliafordításokat legalább két fő szempont alapján lehet elhelyezni egy képzeletbeli koordinátán. Az egyik fő szempont a *szövegűség*. Kérdés azonban, hogy a fordítás nyelvtanilag formahű vagy értelem szerinti hű legyen? A másik fő szempont a *nyelvezet*. Kérdés azonban, hogy a fordítás régies vagy modern legyen? A különféle fordítások ezen a négyirányú skálán könnyen elhelyezhetők.

4. A szövegűség: formai vagy értelmi?

Alapkérdés, hogy egy szót hány szóval fordítsunk? Ha egy görög szót mindig ugyanazzal a magyar szóval adunk vissza, mint az ún. konkordáns fordítások, akkor nem vagyunk tekintettel a szöveggörnyezettől függő jelentésárnyalatokra. Ha viszont mindig más, hasonértelmű szót (szinonimát) használunk, akkor nem derül ki, hogy ugyanazt a szót még hol használja az eredeti szöveg, pedig ennek jelentősége lehet a tanítás szempontjából (egy tanítótól azonban elvárható, hogy az eredeti szövegben kiismerje magát).

Egyes héber és görög szavakat ráadásul magyarul csak körülírni lehet, mert nincs direkt magyar megfelelőjük, illetve éppen hogy sok kifejezés közül kell választanunk a szöveggörnyezettől és az egész Biblia tanításától függően (pl. *szóma* = test, létforma, egész valónk stb.). Bizonyos esetekben tehát minden fordítás rászorul a parafrázálásra, még a közismerten formahű fordítások is.

Az ún. parafrázis egy kifejezést több szóval ad vissza, körülírja, hogy kibonthassa az összes nyelvtani adatot. Például az "aki Istentől született, az *nem cselekszik bűnt*" mondat (1Jn 3:9, MBT) sok hívőt ejtett már kétségbe; a görög ige alakja azonban folyamatos vagy ismétlődő cselekvésre utal, így teljes (és ezért pontos) értelem szerinti fordítása ez: "...az nem vétkezik *folyamatosan*" (nagy különbség, hogy valaki *egyáltalán* nem vétkezik, vagy időnként vétkezik, de képtelen bűnben *élni*).

Ugyanakkor sajnos tény, hogy léteznek olyan parafrázisok is, amelyek helyenként inkább belemagyarázásnak tűnnek (*Living Bible, The Message, Hoffnung für alle*), vagy kifejezetten egy bizonyos teológiai felfogást vannak hivatva "szentírásként" megjeleníteni (pl. az adventista *Clear Word Bible* parafrázis, de főleg a bibliahamisítás klasszikus példája, Jehova Tanúi *Új világ fordítása*).

A fordítás hűsége tehát nem függhet csupán az egyes szavak átültetésétől. A nyelvek a valóság leírása közben különbözőképpen gondolkodnak, szakszóval eltérő az *idiómájuk*. Például héber fülnek természetes lehet 'felővezni elménk derekait' (1Pt 1:13), de ez már annak idején, az első görög és latin anyanyelvű hallgatóságnak is magyarázatra szorult. Ennek a sajátosan héberes, képi fordulatnak a magyar idiomatikus megfelelője ez: 'gondolatban legyünk rá készek, hogy...' A pusztán nyelvtani vagy szótári, azaz formai hűség az ilyen és hasonló esetekben félrevezető.

Ennek ellenére az eredeti nyelvet nem ismerők gyakran úgy érzik, hogy minél magyartalanabb egy fordítás, annál közelebb van az eredeti szöveghez (pl. Csia). A magyar fülnek furcsa (tkp. héberes vagy görögös) kifejezések és fordulatok látszólag közelebb viszik az olvasót "az igazi" üzenethez, valójában félrevezetik.

Idiómát tehát idiómával kell fordítani, azaz egy sajátos nyelvi jelenséget a célnyelv legközelebbi megfelelőjével kell visszaadni. A sajátosan héberes vagy görögös nyelvtani elemek, szöösszetételek vagy szórend szolgálai visszaadása már az indoeurópai célnyelveknél is zavaróan erőltetett (lásd Buber: *Die Schrift*), egészen más felépítésű célnyelvek esetében pedig eleve lehetetlen (pl. kínai).

Mindez alapján tulajdonképpen nem is a formai hűség áll szemben az értelmi hűséggel, hanem egy rossz értelemben vett "szó szerinti" való törekvés, amely nem akar tudni a nyelvhasználati, idiomatikus eltérésekről. Tehát nem a "szó szerinti" fordítás a "jó", hanem az eredeti szöveg *teljes nyelvtani tartalmát* visszaadó, ugyanakkor a célnyelv *gondolkodásához* hű (magyaros) értelem szerinti fordítás.

5. A nyelvezet: régies vagy modern?

Előljáróban meg kell jegyezni, hogy az eredeti héber és a görög szövegek korszerű, modern köznyelvi szövegek volta *akkor*, amikor elmondták, illetve leírták őket. Isten az emberhez sosem beszélt ódon, vallásosnak ható nyelvezettel (mint pl. Károli "...vala", "sömörgözés" stb.), de modernkedő stílusban sem (pl. a katolikus fordításokból a tatik/tetik T/3. személyranggal helyettesítése helyenként értelemzavaró, ld. Mt 5:4,6 pedig az alany Isten). Ezért a régies nyelvezetű bibliafordítások mai használata mögött nem állhat elfogadható teológiai vagy nyelvészeti érv, csak a jól vagy rosszul értelmezett hagyományörzés, illetve lélektani okok.

Hogy hol a határ tradíció és tradicionalizmus között? Ha egy fordítás maga is fordításra szorul (magyarítani kell), akkor az egyszerűen nem megfelelő. Még ha a fordítás *egykor* jó is volt (pl. Károli fordítása 1590-ben), ha a szókincse és a fordulatai napjainkra elavultak, komikusan hatnak vagy félrevezetők, akkor miért kell hozzá ragaszkodni?

Egyesek a régies kedvelt fordításukat szinte ihletettnek, sérthetetlennek tekintik (angolszászoknál a *King James-t*, németeknél a *Luther-t*, magyaroknál a *Károli*), a modern fordításokat pedig elvetik. Ihletettnek azonban csak az *eredeti* szöveget lehet tekinteni, és a legjobb fordítások is emberöltőnként megérnek a nyelvi revízióra. Tudomásul kell venni: a nyelvek élnek, helyesírásuk, nyelvezetük, szókincsük folyamatosan változik!

Természetesen érthető a megszokás hatalma ("Az anyatejjel szívtam magamba..."), vagy hogy az embernek lelki élményei kötődnek egy bizonyos szöveghez ("Ezt olvasva tértem meg..."). Ugyanakkor elfogadhatatlan az az érv, miszerint a régies szöveg – a hétköznapi beszédétől eltérő különleges hangzása miatt – "valóságosabban" hangzik, és így az olvasó számára nagyobb tekintéllyel bír, vagy hirdetőjének nagyobb tekintélyt kölcsönöz. Isten ugyanis eredetileg mindig korabeli, érthető nyelvezettel szólalt meg, mégis nyilvánvalóan teljhatalommal.

6. A fordítás és a célcsoport

Végül további szempont lehet a célcsoport, *akiknek* a fordítás készül. Ezért léteznek külön gyermekbibliák, tájnyelvi változatok, illetve a korlátozott nyelvi kifejezőképességűeknek készült, drasztikusan egyszerűsített szókincsű és mondat szerkezetű fordítások: süketnémáknak (ld. *NT for the Deaf*) és az angolt idegen nyelvként beszélőknek (pl. *Today's English Version*).

7. A 2. világháború utáni magyar fordítások összehasonlítása

Mindennapi használatra és bibliatanulmányozásra leginkább ajánlott: a Magyar Bibliatanács által kiadott, revideált új protestáns fordítás (MBT, 1990).

	Kifejezeten formahű	Formahűségre törekvő	Értelmi hűségre törekvő	Kifejezeten értelmező
Többé-kevésbé régies		Károli (1908) Czeglédy (1957) Ravasz (1971)		
Modern	Vida (1971) Csia (1978)	Új Károli (2003)	MBT (1975, 1990) SzIT (1974, 2003) Káldi (1997)	Budai (1967) Békés-Dalos (1951) Egyszerű (2003)